

CHRISTOPH MIELZAREK, *Albrecht der Bär und Konrad von Wettin. Fürstliche Herrschaft in den ostsächsischen Marken im 12. Jahrhundert* (Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa e.V. [GWZO]. *Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa*, Bd. 56), Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar 2020, ss. 368.

Obie wymienione w tytule postacie odegrały znaczną rolę w dziejach wschodniego pogranicza Niemiec, obok księcia saskiego Henryka Lwa i w mniejszym, acz godnym uwagi, stopniu – Wiprechta II z Groitscha. Z racji niejednokrotnych powiązań z dziejami Polski postacie te przyciągały uwagę także polskiej nauki historycznej, bardziej w przypadku Albrechta Niedźwiedzia, skromniej w przypadku Konrada z Wettinu. Uwaga ta koncentrowała się jednak z reguły na aspekcie polskim bądź słowiańskim (połabskim). Jednostronność nauki niemieckiej polegała natomiast, zwłaszcza w przypadku Albrechta, na przecenianiu – jak chce autor omawianej monografii – jego roli jako „założyciela Marchii Brandenburskiej” i niedocenianiu innych aspektów jego polityki w ramach Rzeszy, przede wszystkim w aspekcie jego wytrwałych, a w ostatecznym rachunku nieudanych, zabiegów wokół uzyskania księstwa saskiego. „Viele seiner Aktivitäten zeigen Albrecht nicht als den Schöpfer der Mark, sondern als den verhinderten Herzog von Sachsen” (s. 317).

Książka Christopa Mielzarka (dysertacja doktorska na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie obroniona w roku akademickim 2018/2019, promotor Michael Menzel) stawia sobie ambitny cel. Z jednej strony chodzi o lepsze poznanie postaci Albrechta i Konrada, o których wiedza jest,

mimo istnienia bardzo obszernej literatury naukowej, ciągle daleka od doskonałości, z drugiej zaś o pogłębienie znajomości charakteru i zmienności struktur politycznych i społecznych pierwszej połowy XII w. w tej części Niemiec. Ważne skądinąd zagadnienia ministerialitetu oraz udziału obu margrabiów w intensyfikującej się właśnie w tym czasie kolonizacji (Landesausbau) pozostawił Autor już poza ramami swej pracy.

Książka składa się z czterech zasadniczych części. Część I to Wstęp, podzielony na trzy rozdziały: (1) Prezentacja problematyki, (2) Źródła i (3) Stan badań. Ten ostatni z kolei dzieli się na trzy zagadnienia: Albrecht i Konrad, Marchia i Margrabstwo (Mark und Markgrafschaft) oraz Władztwo książęce (Fürstliche Herrschaft) i Rzesza. Zauważmy od razu, że Autor niezgorzej zna polską literaturę przedmiotu (J. Bieniak, Z. Dalewski, M. Derwich, M. Gładysz, G. Labuda, K. Myśliński, A. Pleszczyński, J. Rajman, E. Rymar, J. Wenta, M. Wójcik, B. Zientara) i to nie tylko tę publikowaną w językach obcych, choć z drugiej strony sporo istotnych prac pomija, np. jedno z nielicznych w Polsce studium Kazimierza Myślińskiego dotyczące spraw ściśle związanych z tematyką rozprawy (Księstwo saskie a Polska w XII w., w: Niemcy-Polska w średniowieczu, Poznań 1986, s. 171-186). Sam Mielzarek przed kilkoma laty wystąpił z artykułem: *Heiraten oder Kämpfen? Ostsäichisch-piastische Beziehungen in der Mitte des 12. Jahrhunderts*, w: *Köpenick vor 800 Jahren. Von Jacza zu den Wettinern*. Archäologie – Geschichte, Berlin 2014 (Beiträge zur Denkmalpflege in Berlin 42), s. 126-138, która to problematyka pojawia się także w różnych kontekstach w tu recenzowanej monografii.

Zasadniczy zrąb pracy został podzielony na dwie części: (II) Materialne podstawy władztwa (s. 41-109) i (III) Powiązania (Beziehungen, s. 111-312), pracę kończy zaś podsumowanie (IV) zatytułowane: *Albrecht Niedźwiedź, Konrad z Wettinu i władztwo książęce we wschodniej Saksonii* (s. 313-317). Całość uzupełniają: tablice genealogiczne rodów obu margrabiów (s. 320-323), wykaz źródeł (s. 325-330) i literatury przedmiotu (s. 330-355) oraz indeksy osób i nazw geograficznych. Na wyklejkach zamieszczono orientacyjne mapy przeglądowe obszaru objętego pracą.

Zaraz na wstępie czytamy: „Mit den hier geschilderten Ereignissen betreten 1123 zwei junge Persönlichkeiten die Bühne der Reichspolitik: Albrecht der Bär und Konrad von Wettin” – „Obaj urodzili się około 1100 r., wywodzili się z tego samego regionu, pochodzili z arystokratycznych rodzin, których dzieje dadzą się śledzić od pokoleń. Obu uważa się za protoplastów rodów, jako że założyli długotrwałe władztwa” (s. 9). Jeżeli dodać do tego stosunkowo niezłą podstawę źródłową do dziejów obu postaci, to myśl o porównawczym potraktowaniu losów Albrechta i Konrada nasuwa się niejako automatycznie. Istotnie, motyw ten przewija się w całej obszernej monografii, z tym, że jest on wkomponowany w szersze zagadnienia ustroju Saksonii i Rzeszy.

Praca została oparta na imponującej podstawie źródłowej, przede wszystkim na dokumentach i początkowo dość skromnych, ale z czasem stopniowo rosnących, źródłach historiograficznych (przy okazji w ciekawy sposób Autor przedstawia koleje powstawania poszczególnych mało znanych w Polsce zabytków kronikarskich i historiograficznych). Bardzo ciekawe są także rozważania na temat osiągnięć i kontrowersji naukowych, nie tylko co do postaci Albrechta i Konrada, ale także co do pojęcia marchii i margrabiostwa oraz charakteru władzy książęcej i jej stosunku do Rzeszy. Wszystkie te problemy zostaną rozwinięte w obu zasadniczych częściach monografii. Tam, gdzie to możliwe i wskazane, dba Autor o porównanie obu bohaterów. W części II, o materialnych podstawach władztwa, Ch. Mielzarek omawia najpierw alodialne i pozostałe posiadłości obu margrabiów przed uzyskaniem marchii i spoza margrabiostwa, następnie prawa i dochody wynikające z godności margrabiowskiej oraz zwierzchnictwa (Vogteien) nad instytucjami duchownymi. W części III natomiast (najobszerniejszej w całej pracy) przedstawia stosunek margrabiów do kolejnych monarchów (Henryka V, Lotara III, Konrada III i Fryderyka I), dodając ekskurs poświęcony nie zawsze łatwym do wyjaśnienia źródłowym określeniom dotyczącym margrabiów. Ostatnim punktem części III jest analiza polityki matrymonialnej margrabiów w odniesieniu do ich dzieci oraz motywów i losów potomstwa przeznaczanego do kariery duchownej. Każda z części monografii kończy się podsumowaniem lub próbą porównania. Niezależnie od tego, jak już zaznaczyłem, praca kończy się kilkustronicowym podsumowaniem ogólnym, od którego warto nawet rozpoczynać lekturę całego tomu.

Trzeba przyznać, że mimo wspomnianych ograniczeń tematycznych, Ch. Mielzarek znacznie poszerza i pogłębia znajomość badanej problematyki. Pojęcie marchii i władzy margrabiowskiej w pierwszej połowie XII w. trudno porównywać ze stanem rzeczy w stuleciu następnym. Przede wszystkim nie miały one w żadnym wypadku charakteru władztwa terytorialnego, lecz były sumą praw i posiadłości rozrzuconych na ogół na znacznej przestrzeni, bez łączności terytorialnej. Nawet same nazwy marchii jeszcze nie występowały, a margrabiów źródła najczęściej nazywały od nazw wybitniejszych ośrodków (grodów) lub określały jedynie w sposób ogólny. Zresztą obie marchie na początku rządów Albrechta i Konrada „hatten – – einen absoluten Tiefpunkt ihrer territorialen Integrität, Ausdehnung und der mit ihnen verbundenen Machtmittel erreicht” (s. 313), stąd znaczenie alodialnych i innych posiadłości i praw margrabiów, którzy pod tym względem nie mogli się równać ani z książętami saskimi dawniejszej doby, jak Ekkehardynowie czy Brunonowie w X-XI w. Stosunki własnościowe w dwunastowiecznej Saksonii zmieniły się zasadniczo, w wyniku podziałów rodzinnych przeważały stosunkowo niewielkie fortuny arystokratyczne, co było okolicznością sprzyjającą Albrechtowi i Konradowi, będącymi jedynymi spadkobiercami swych fortun rodzinnych. Proces akumulacji tytułów własnościowych był mozolny i nie zawsze prostoliniowy, fakt uzyskania godności margrabiowskiej stanowił jednak, jak podnosi Autor, punkt krytyczny, ułatwiający nie tylko dalsze gromadzenie dochodów i praw, lecz także, poprzez dostęp do osoby monarchy, wpływ na sprawy Rzeszy. Stosunki obu margrabiów do kolejnych monarchów, które Ch. Mielzarek wyczerpująco omówił wcześniej, kształtowały się wprawdzie różnie, ale „ein Streben nach einer vom Reich oder vom König unabhängigen Herrschaft kann bei beiden Markgrafen nicht festgestellt werden” (s. 315).

Jest rzeczą niemożliwą dokładniejsze omówienie bogatej i różnorodnej treści, a nawet rezultatów, tej pilnej, zdyscyplinowanej metodycznie i konstrukcyjnie monografii, oznaczającej bez wątpienia znaczny postęp w znajomości biograficznych, politycznych i ustrojowych dziejów wschodniego pogranicza Cesarstwa od schyłku epoki salickiej, poprzez panowanie Lotara III aż po czasy Staufów – Konrada III i Fryderyka Barbarossy. Parę uwag warto jednak jeszcze poświęcić omówionej bądź poruszonej w książce problematyce stosunków z Polską. Pojawiają się one, na ogół z oparciem na dobrej znajomości stanowiska nauki polskiej, w różnych miejscach, zwłaszcza w związku z interwencjami Konrada III i Fryderyka I na rzecz Władysława Wygnańca i wiążącymi się z tym rokowaniami w Kruszwicy 1148 r., udziałem Polski w walkach Jaksy z Albrechtem Niedźwiedziem o Brandenburg, a także w związku z małżeństwami piastowsko-askańskimi i piastowsko-wetyńskimi. Wynika z tego, że omówiona tu pokrótce monografia Christopha Mielzarka, oprócz swej niewątpliwej wagi ogólnej, jako najpełniejszego i najbardziej krytycznego przedstawienia tytułowej problematyki, wykazuje również sporą przydatność w dziedzinie stosunków polsko-wschodniosaskich pierwszej połowy XII wieku.

Jerzy Strzelczyk (Poznań)

<https://orcid.org/0000-0003-0641-7379>